

Περίπλοκα τραύματα και στρατηγικές διαχείρισης παιδιών και εφήβων στον Ελλαδικό χώρο τους αιώνες των μεγάλων ανακατατάξεων

ΜΑΡΙΑ ΘΕΟΔΩΡΑΤΟΥ – ΜΠΕΚΟΥ, Ph.D., D.E.S.S, κλινική ψυχολόγος, επιστημονική συνεργάτης Σ.Ε.Υ.Π. Τ.Ε.Ι. Πάτρας -Γκουρβέλος Σπύρος, Φιλολόγος, Ιστορικός
Email: mttheoria3@gmail.com

Στόχος της παρούσας εισήγησης είναι να μελετηθούν αφενός οι συνθήκες με τις οποίες μεγάλωναν αρκετά παιδιά τους τελευταίους αιώνες των μεγάλων ανακατατάξεων, αφετέρου το πώς οι συνθήκες αυτές επηρέασαν και επηρεάζουν μέχρι σήμερα τη διαμόρφωση της ταυτότητας των ανθρώπων. Επειδή το θέμα είναι ευρύτατο, η παρούσα εργασία περιορίζεται απλώς σε επισημάνσεις.

Άξονας 1: Βασανιστήρια-δεινά-βία-τραυματικές εμπειρίες

Η προέλαση των Οθωμανών στα Βαλκάνια συνοδεύτηκε με σφαγές χριστιανών, βίαιους εξισλαμισμούς, αρπαγές παιδιών, αβάσταχτα φορολογικά βάρη. Οι μαζικοί εξισλαμισμοί που επέβαλαν οι Τούρκοι προκάλεσαν σοβαρή αιμορραγία στους χριστιανικούς πληθυσμούς. Ο θεσμός της υποχρεωτικής στρατολόγησης λειτούργησε ως μέθοδος αποδυνάμωσης και τρομοκράτησης των χριστιανών, ενώ το παιδομάζωμα ενίσχυσε στρατιωτικά τον οθωμανικό επεκτατισμό.

Με τον όρο βία εννοείται η σκόπιμη χρήση σωματικής ισχύος ή εξαναγκασμού, υπό τη μορφή απειλής ή πραγματικής άσκησης, ενάντια σε ένα παιδί, από ένα άτομο ή μια ομάδα, που καταλήγει ή έχει πολλές πιθανότητες να καταλήξει σε πραγματική ή δυνητική βλάβη στην υγεία, την επιβίωση, την ανάπτυξη ή την αξιοπρέπεια του παιδιού (Galtung,1969, Krug, 2000). Η Συλλογική βία αλλοιώνει τους δράστες, τα θύματα και τις κοινωνίες στις οποίες ασκείται. Έχει ως στόχο το Σώμα, την ψυχή και την κοινωνικο-πολιτιστική σειρά (Robben & Suárez-Orozco,2000). Πώς οι άνθρωποι συνδέονται με αυτά τα τραγικά γεγονότα και πώς επηρεάζονται οι πολιτισμοί από τις μαζικές εστίες βίας; Οι ικανότητες των θυμάτων τείνουν να διαλυθούν, αφήνοντας τους αποδιοργανωμένους νοητικά, συναισθηματικά και επιρρεπείς έτσι ώστε να αντιδρούν με υπερβολική αδυναμία, σύγχυση, απόσυρση ή οργή.(Robben & Suárez-Orozco, 2000). Έτσι, προκύπτουν πολλές τραυματικές^[1] εμπειρίες και «μετατραυματικές διαταραχές» (PTSD), με αποτέλεσμα να αναρωτιέται κανείς μήπως οι τραυματικές εμπειρίες αυτές αποτελούν ένα σημαντικό συστατικό της ταυτότητας^[2] των Ελλήνων τόσο ως ατόμων όσο και ως έθνους;

Α. Παιδομάζωμα

Α1. Το παιδομάζωμα

Οι πηγές του 16ου και 17ου αιώνα μας δίνουν σημαντικές πληροφορίες για το παιδομάζωμα (*devşirme*), ένα θεσμό που αποσκοπούσε στην εξυπηρέτηση των στρατιωτικών αναγκών του οθωμανικού κράτους, είχε ως συνέπεια τον εξισλαμισμό των νέων που στρατολογούνταν.

Μετά τη βασιλεία του Μουράτ Α΄ (1360-1383) εφαρμόστηκε το παιδομάζωμα, δηλαδή η βίαιη αρπαγή των αρσενικών παιδιών από τις οικογένειες των χριστιανών υπηκόων (ραγιάδων) των ευρωπαϊκών μόνο επαρχιών. Γινόταν κάθε πέντε χρόνια και ύστερα κάθε διετία, μερικές φορές και κάθε χρόνο ανάλογα με τις στρατιωτικές ανάγκες, στη βάση τακτικών ληξιαρχικών καταλόγων που συντάσσονταν από τους δημογέροντες των χριστιανικών κοινοτήτων. Κάθε φορά που διατασσόταν παιδομάζωμα, γενίτσαροι βαθμούχοι, οι λεγόμενοι τουρνατζήμπασοι πήγαιναν στις χριστιανικές κοινότητες και διάλεγαν το 1/5 των παιδιών ηλικίας 6-10 ετών, τα πιο υγιή και εύρωστα. Τα παιδιά αυτά εξισλαμιζόνταν, ενώ τα ωραιότερα και ευφυέστερα από αυτά δίνονταν στη σουλτανική αυλή, όπου βαθμηδόν πολλοί από αυτούς έφταναν σε ανώτατα κρατικά αξιώματα.

Η τρομοκρατία των Τούρκων ήταν ασφυκτική. Οι μαρτυρίες για τους διωγμούς των χριστιανών από τους Τούρκους είναι αναρίθμητες. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον Μουσουλμάνο περιηγητή του 17ου αιώνα Εβλιγιά Τσελεμπί (Σιμόπουλος, 1987) που περιγράφει βίαιους εξισλαμισμούς και παιδομάζωμα στη Βέροια, στην Έδεσσα και σε άλλες πόλεις. Πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι, πέρα από την άσκηση άμεσης βίας, σε πολλές περιπτώσεις ο εξισλαμισμός επιβλήθηκε επίσης μέσω των δυσβάσταχτων φόρων (το γνωστό χαράτσι) που ήταν αναγκασμένοι να πληρώνουν οι υπόδουλοι και της δεινής κοινωνικής θέσης στην οποία βρίσκονταν.

Με βάση ψυχολογικές έρευνες, συνήθως οι εργάτες της βίας ('violence workers') ασκούνταν και εκπαιδεύονταν για να εκτελέσουν τις αποτρόπαιες πράξεις τους. (Huggins et al., 2002). Έτσι, τίθεται το ερώτημα εάν όλη αυτή η βίαιη πολιτική ήταν βασισμένη σε κάποια ιδεολογία και ποια θα μπορούσε να είναι αυτή, γιατί πέρα από το στερεότυπο ότι οι Τούρκοι είναι πολεμοχαρείς, φαίνεται ότι υπάρχει κάτι κοινό σε όλα τα απολυταρχικά καθεστώτα που μεταμορφώνει τους απλούς πολίτες σε δημίους και εκτελεστικά όργανα μιας τυραννικής εξουσίας. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι μέσα στον τάφο (Trübe) του Χασάν Μπαμπά σώζονται ακόμη και σήμερα ορισμένα τμήματα επιγραφής από κείμενο του 48ου κεφαλαίου του Κορανίου που έχει τον τίτλο «Η νίκη», στο οποίο εκφράζονται πολύ χαρακτηριστικές για τον φανατισμό των μουσουλμάνων ιδέες: πόλεμος κατά των απίστων, θεϊκή ανταμοιβή των πιστών που θα πάρουν μέρος, αλλά και τιμωρία εκείνων που θα απόσχουν» (Παπαρρηγόπουλος, 1932, τ.5).

Α2. Σκλαβοπάζαρα

Από το θέμα των παιδιών, ίσως θα πρέπει να δούμε μία άλλη τραυματική εμπειρία. Την κατάσταση εκείνων που τους φόρεσαν αλυσίδες, ως σκλαβάκια. Αμέσως κατά την άλωση της Πόλης, όπου έγιναν αμέτρητες σφαγές και το αίμα κυλούσε στους δρόμους σαν ποτάμι, ξεκίνησαν οι τρομερές αιχμαλωσίες και τα σκλαβοπάζαρα όχι μόνο αντρών αλλά και γυναικοπαίδων, σύμφωνα με τους ιστορικούς της εποχής και κυρίως το ‘Χρονικό’ του Φραντζή. Παράλληλα με τα σκλαβοπάζαρα γίνονταν και πολλοί βιασμοί μικρών κοριτσιών αλλά και αγοριών. Μαρτυρίες για την ωμή βία των κατακτητών καθόλη τη διάρκεια της σκλαβιάς δυστυχώς δεν σπανίζουν. Αρκετά ερωτηματικά αναδύονται αναφορικά με τις ψυχοτραυματικές αυτές εμπειρίες: Πως ήταν ή πως θα ήταν αυτά τα παιδιά, μετά την εξαγορά τους και μετά την επανένταξή τους ανάμεσα σε παιδιά που έζησαν τον κατατρογμό, αλλά δεν είχαν την ίδια εμπειρία.

Α3. Παλούκωμα

Μία από τις απαισιότερες ποινές που επιβάλλονταν από την Τουρκική εξουσία κατά τους αιώνες της δουλείας ήταν ο διοβελισμός, τό γνωστό παλούκωμα ή σούβλισμα^[3], που γινόταν εφιάλης, ακόμα και για τους αθώους και ανυποψίαστους, φυσική συνέπεια ενός καθεστώτος αυθαιρεσίας, βίας και διαφθοράς (Σιμόπουλος, 1987, σελ.360). Χαρακτηριστικό παράδειγμα παλουκώματος ήταν αυτό που έκανε ο Κιουταχής κατά την πολιορκία της Ακρόπολης στην Αθήνα. Φρίκη, πανικό και απελπισία προκαλούσε το άκουσμα και πολύ περισσότερο η θέα του παλουκιού. Ήταν, άλλωστε, παντού και πάντοτε το σύμβολο του οθωμανικού δεσποτισμού. Στιγόταν σε εμφανή σημεία, υψώματα, πλατείες και άλλους δημόσιους χώρους για να προκαλεί δέος και να εμπνέει τυφλή υποταγή στο δυνάστη. Ο ‘Άγγλος περιηγητής Η. Blount που ταξίδεψε στην οθωμανική επικράτεια το 1636, έβλεπε σε διάφορες περιοχές (Βοσνία, Ουγγαρία, Μακεδονία και Θράκη) σιδεροπάλουκα στημένα για εκφοβισμό των υποδούλων (Σιμόπουλος, 1987, σελ.511). Τί σήμαινε άραγε η φρίκη για την νόηση και την ψυχή των παιδιών που εβίωσαν το παλούκωμα ή το σούβλισμα και το ψήσιμο σε φωτιά άλλων ανηλίκων, ώστε να καμφθεί η αντίσταση των γονέων; Στην πολιορκία της Βιέννης γέμισαν τον τόπο παλουκωμένα παιδιά (Σιμόπουλος, 1987).

Άξονας II: Ανάπτυξη μέσα από αντιξοότητες

Αναμφισβήτητα υπάρχουν άνθρωποι που όχι μόνο άντεξαν μετά από απάνθρωπες και σκληρές συνθήκες διαβίωσης, αλλά κατάφεραν να γίνουν πιο δυνατοί. Ο όρος ‘ανάπτυξη μέσα από αντιξοότητες’ (adversity-activated development) αναφέρεται στη θετική εξέλιξη που μπορεί να έχει ένας άνθρωπος μετά από έκθεση σε ποικίλες αντιξοότητες και δύσκολες καταστάσεις. Είναι αναρίθμητες οι μαρτυρίες ατόμων που βρήκαν νόημα στον πόνο τους και ήταν σε θέση να χρησιμοποιήσουν τις εμπειρίες τους θετικά, αντλώντας από αυ-

τές δύναμη και βιώνοντας μετασχηματιστική ανανέωση. Αυτές οι μαρτυρίες αμφισβητούν την κοινωνική πεποίθηση για το τραύμα και την τάση για χαρακτηρισμό του ανθρώπινου πόνου ως παθολογικού φαινομένου. Επίσης παρέχουν αποδεικτικά στοιχεία για έναν νέο ορισμό του τραύματος που επιτρέπει ριζική αναθεώρηση των προηγούμενων προτεραιοτήτων και προετοιμάζει το έδαφος για την αρχή μιας νέας ζωής (Paradopoulos, 2000, Affleck και Tennen, 1996; Folkman, 1997; Harvey, 1996; Janoff-Bulman, 1992; Lifton, 1993; McMillen, και Fisher, 1998; McMillen, 1999; Park και άλλοι, 1996; Saakvitne και άλλοι, 1998; Tedeschi και Calhoun, 1995)

Με βάση την παραπάνω θεωρία φαίνεται να δικαιολογείται η διάθεση των ελλήνων να αντισταθούν.

II. Η αντίσταση του ελληνισμού

α. Η Εκπαίδευση κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας

Τον αγώνα αυτό ανέλαβε κατά κύριο λόγο η Εκκλησία και κατά δεύτερο απόδημοι Έλληνες, μορφωμένοι πολλοί απ' αυτούς, οι οποίοι είχαν συνειδητοποιήσει ότι η διατήρηση της πίστης, της γλώσσας και της εθνικής συνείδησης ήταν η απαραίτητη προϋπόθεση για την ιστορική συνέχεια και την αναγέννηση του Έθνους.

Οι νάρθηκες των εκκλησιών και τα κελιά των μοναστηριών ήταν οι χώροι όπου παραδίδονταν κάποια στοιχειώδη μαθήματα στα ελληνόπουλα από κληρικούς και μοναχούς. Η διατήρησή τους στη μνήμη των Ελλήνων ως "Κρυφά Σχολεία" (Ξηροτύρης, 1963) είναι άλλη μια ένδειξη του σκληρού καθεστώτος που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στην υπόδουλη Ελλάδα. Ελάχιστα σχολεία υπολειπούνταν σε ελληνικές περιοχές στα τέλη του 16ου αιώνα. Στο νάρθηκα των εκκλησιών ο παπάς και ο καλόγερος, έκαναν στα παιδιά 'Κατήχηση', που φυσικά δεν ήταν και πολύ επιθυμητή από τον Μωαμεθανό. Ο Τούρκος δεν κατεδίωξε τόσο την παιδεία, επειδή ήθελε ικανά στελέχη και μορφωμένους (σχετικά) εμπόρους. Τα στελέχη για την διοίκηση, το εμπόριο για τους φόρους. Ο Ελλαδικός κόσμος είχε παντού Σχολεία πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια που τα έχτιζαν είτε οι Κοινότητες είτε εύποροι Ομογενείς. Βέβαια για την λειτουργία τους, η εξουσία απομυζούσε διαρκώς μπαχτσίσια. Είχαμε και Ανώτερες Σχολές και μάλιστα πολλές (Κυδωνιές, Σμύρνη, Αμπελάκια, Ζαγοροχώρια, Βελεστίνο κλπ) (Σπανδάγος, 1998). Ακόμα και στο Καρπενήσι υπήρξε 'Πανεπιστήμιο'. Και ο Αλή πασάς Ανώτερη Ιατρική Σχολή στα Γιάννενα (Παππαρηγόπουλος, 1932)

Ανάμεσα στους μάρτυρες της ελευθερίας του ελληνικού έθνους δεν πρέπει να παραλείψουμε να μνημονεύσουμε το μεγάλο διδάσκαλο του γένους και άγιο των σκλαβωμένων Ελλήνων, τον πατρο-Κοσμά τον Αιτωλό (Βακαλόπουλος, 1973, δ'τ.), που απαγχονίστηκε το 1779. Ήταν αυτός που κυριολεκτικά όργωσε ολόκληρη την Ελλάδα κτίζοντας σχολεία κι εκκλησιές και διδάσκοντας στους ραγιάδες τον αγώνα και την αντίσταση με τα παρακάτω λόγια: «Το κορμί σας ας το καύσουν, ας το τηγανίσουν. Τα πράγματά σας ας τα πάρουν, μη σας μέλλει. Δώσατέ τα. Δεν είναι δικά σας. Ψυχή και Χριστός σας χρειάζονται. Αυτά τα δύο όλος ο κόσμος

να πέσει δεν ημπορεί να σας τα πάρει, εκτός και τα δώσετε με το θέλημά σας. Αυτά τα δύο να τα φυλάττετε να μην τα χάσετε». (Βακαλόπουλος, 1973). Ο πατρο-Κοσμάς ίδρυσε περίπου 200 Σχολεία.

II β. Κρυπτοχριστιανοί και Χριστιανοί νεομάρτυρες

Βέβαια, σε πολλές περιπτώσεις οι εξισλαμισμοί ήταν επιφανειακοί, ενώ πολλοί παρέμεναν κρυπτοχριστιανοί. Ωστόσο, η άρνηση των χριστιανών να υποταχθούν στον Οθωμανό κατακτητή εκδηλώθηκε σε πάμπολλες περιπτώσεις με τις θυσίες των νεομαρτύρων. Είναι ενδιαφέρον ότι στην εισαγωγή του ‘ Νέου Μαρτυρολογίου’ (1794) γράφει ο Αγ. Νικόδημος ο Αγιορείτης το 1794 ότι, ενώ για τα αρχαία μαρτύρια οι αναγνώστες του είχαν πληροφορίες εξ ακοής, για τα μαρτύρια της Τουρκοκρατίας οι αναγνώστες είτε τα είχαν δει οι ίδιοι (ήταν δηλαδή αυτόπτες μάρτυρες), είτε είχαν συγγενείς που είχαν βασανιστεί για την πίστη τους, είτε είχαν κάποια ενθύμια από αυτούς που μαρτύρησαν. Όμως, τι εννοούμε με τον όρο «νεομάρτυρες»; Εννοούμε τους νεότερους αγωνιστές της χριστιανικής πίστης που με τη θυσία τους έδωσαν μαρτυρία πίστης, υπέστησαν κάθε λογής «μαρτύρια» (θάνατο, βασανιστήρια, συχνά μάλιστα ιδιαίτερος φρικιαστικά) στην προσπάθεια των διωκτών τους να τους κάνουν ν’ αλλάξουν πίστη ^[4].

Απέναντι στην τουρκική βία και βαρβαρότητα, οι Έλληνες χριστιανοί αντιστάθηκαν, διαφυλάσσοντας τη γλώσσα, τις παραδόσεις τους και την πίστη τους στο Χριστό. Αντιμέτωποι με τους διωγμούς των Τούρκων, οι Έλληνες συσπειρώθηκαν γύρω από την ορθοδοξία, καθώς για τους χριστιανούς η ορθόδοξη πίστη δεν αποτελούσε απλώς μία θρησκεία αλλά κάτι πολύ περισσότερο: στις καρδιές των υποδούλων Ελλήνων η ορθοδοξία ταυτιζόταν με την εθνική τους συνείδηση, την ιστορία τους, την ίδια τους την ύπαρξη. Αυτή η αντίστασή των Ελλήνων ήταν που προετοίμασε το έδαφος για την επανάσταση του 1821 και την απελευθέρωση από την τυραννία των Τούρκων. Κι αυτό το μήνυμα της αντίστασης μάς κληροδότησαν οι αγωνιστές αυτοί της ελευθερίας μέχρι σήμερα.

Αξονας III: Ο σημαντικότερος ρόλος του Καποδίστρια

Η οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος του ελεύθερου ελληνικού κράτους περίοδος Καποδίστρια (1828-1831).

Στοχεύοντας στην πνευματική αναγέννηση του απελευθερωμένου από τον τουρκικό ζυγό ελληνικού κράτους ο πρώτος κυβερνήτης του κατέβαλε προσπάθειες για την εξασφάλιση αρχικά της στοιχειώδους εκπαίδευσης. Το 1829 ιδρύει το Ορφανοτροφείο της Αίγινας για τα ορφανά του πολέμου, όπου λειτουργούσαν εκτός από τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία (σχολεία στα οποία οι μαθητές των ανώτερων τάξεων δίδασκαν τα παιδιά που φοιτούσαν στις κατώτερες) τρεις κλάσεις ελληνικών μαθημάτων και πολλά “χειροτεχνεία”, πρα-

κτικά εργαστήρια διαφόρων τεχνών για όσους μαθητές δεν είχαν ικανότητες προόδου στα μαθήματα. Η στοιχειώδης εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική. Στο Ορφανοτροφείο ενσωματώθηκαν τρία αλληλοδιδασκτικά "τρεις κλάσεις ελληνικών μαθημάτων" και πολλά χειροτεχνεία (ξυλουργείο, σιδηρουργείο, τυπογραφείο κ.λπ.). Στο Ορφανοτροφείο είχε επίσης ενταχθεί και το Πρότυπο σχολείο, απ' όπου θα αποφοιτούσαν δάσκαλοι για τα αλληλοδιδασκτικά. Την ίδια χρονιά στην Αίγινα πάλι, ιδρύθηκε και το Κεντρικό σχολείο, του οποίου οι απόφοιτοι θα ακολουθούσαν ανώτερες σπουδές.

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος χρησιμοποιήθηκε από τα μέσα του 17ου αιώνα στην Αγγλία, τελειοποιήθηκε τον 18ο αιώνα στη Γαλλία του Sarazin. Ονομάστηκε έτσι για το λόγο ότι με την καθοδήγηση του δασκάλου χρησιμοποιούνταν οι καλύτεροι μαθητές (οι πρωτόσχολοι) για να διδάσκουν τους υπόλοιπους. Την αλληλοδιδασκτική στην Ελλάδα εισήγαγε επίσημα ο Ιωάννης Κοκκώνης στα χρόνια του Καποδίστρια, μεταφράζοντας (1830) τον οδηγό της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου του Σαραζίνου (Sarazin). Ο συνδυασμός Πνευματικής και Χειρωνακτικής εργασίας, η προώθηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, αλλά και η προσπάθεια για πνευματική σύμπνοια ανάμεσα στις κοινοτικές τάξεις με στόχο την κοινωνική Ειρήνη θα βρουν σύμφωνο τον Καποδίστρια. Ως Κυβερνήτης της Ελλάδας έριξε όλο το βάρος των προσπαθειών του στην επέκταση του πρωτοβάθμιου σχολικού δικτύου σε εθνική κλίμακα.

Περίοδος της αντιβασιλείας και της βασιλείας του Όθωνα

Πολλοί χαρακτηρίζουν το εκπαιδευτικό σύστημα που εισήχθηκε στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας ως μίμηση του αντίστοιχου συστήματος που λειτουργούσε εκείνη την εποχή στη Γερμανία. Γι αυτό το λόγο οι δυσκολίες προσαρμογής του στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος ήταν αναμενόμενες.

IV. Συσχέτιση με σήμερα

Θεώρησα πολύ σημαντικές τις αναφορές στην ελληνική αντίσταση κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, καθώς σήμερα δε φαίνεται να υπάρχει τέτοια αντίστοιχη τάση ούτε για ιδεολογικούς σκοπούς ούτε για θρησκευτικούς. Αντίθετα, ο παγκόσμιος θεός μοιάζει να είναι το χρήμα και το χιμαιρικό κυνήγι της ευτυχίας.

Από όλη τη βιβλιογραφική μελέτη, φαίνεται ότι σχεδόν πάντα οι λαοί έρχονταν αντιμέτωποι με κάποιον εχθρό. Σήμερα όμως εν ονόματι της 'ειρήνης' και άλλων συνθημάτων ο εχθρός (δηλαδή οτιδήποτε καταρρακώνει τις ανθρώπινες αξίες) εμφανίζεται ως φίλος και γίνεται αποδεκτός χωρίς καμία αντίσταση μέχρις ότου φανούν οι πρώτοι πικροί καρποί του (π.χ. οικονομική κρίση, παιδική πορνογραφία, κ.λπ...). Το σχολικό και πανεπιστημιακό εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να μεταδίδει μηδενικές ή μηδενιστικές και σαθρές υλιστι-

κές και τεχνοκρατικές αξίες. Μήπως ζούμε μιας άλλης μορφής ‘γενιτσαρισμό’, μία συστηματική και εξευγενισμένη μεθόδευση αλλαγής στάσεων μέσω των Μ.Μ.Ε.;;. Μήπως αυτός ο πνευματικός ευνουχισμός που συντελείται τόσο ύπουλα και φαινομενικά ανώδυνα και φαίνεται να εξυπηρετεί τα συμφέροντα κάποιων είναι περισσότερο μη αναστρέψιμος από τον ευνουχισμό των γενιτσάρων;

Ποιο παιδί σήμερα θα είχε τη διάθεση να πάει βράδυ σε ‘κρυφό σχολειό’; Έτσι, ενώ στην αρχή της ερευνητικής μου αυτής μελέτης ανατρίχιαζα με τα βασανιστήρια στα οποία υποβάλλονταν τα παιδιά κατά τους μεγάλους αιώνες των ανακατατάξεων, έφτασα στο τέλος με το ερώτημα μήπως σήμερα η έλλειψη νοήματος στην εποχή μας μπορεί να συσχετιστεί με θανατηφόρα προβλήματα, όπως η έξαρση των αυτοάνοσων νοσημάτων (που μεταξύ άλλων οφείλονται σε μηχανισμούς αυτοκαταστροφής). Όταν κάποιος έχει αίσθηση ότι ζει, τρόπον τινά, σε περιβάλλοντα και τοπία που περιγράφει ο Όργουελ ή ο Κάφκα, μήπως τελικά υποφέρει εξίσου ή και περισσότερο από τους Έλληνες της Τουρκοκρατίας με τη φανερή σκλαβιά και το γενιτσαρισμό; Απλά, μια υπόθεση.

Και εν προκειμένω, αυτό που με απασχολεί είναι ότι **κοινό χαρακτηριστικό** των απολυταρχικών καθεστώτων είναι ότι δε δέχονται την διαφορετική ιδεολογία, όποια κι αν είναι αυτή. Υπάρχει κάτι σε αυτό το θέμα που τους ενοχλεί. Και αυτό είναι κοινό χαρακτηριστικό ανά τους αιώνες. Παράλληλα, σε συσχέτιση με το σήμερα νομίζω ότι βρήκα μια ενδιαφέρουσα συσχέτιση ανάμεσα στο σκεπτικό της Ιερής συμμαχίας και των υπεύθυνων για τη σημερινή επιβολή της 'ειρήνης' στον πλανήτη: Μελετώντας μέσω της μηχανής αναζήτησης ‘google scholar’ για την Ιερή συμμαχία, παραπέμφθηκα στη διδακτορική διατριβή του Henry Kissinger (1957), όπου φαίνεται ξεκάθαρα ότι είχε ενθουσιαστεί με τις ιδέες του Metternich, ο οποίος είχε τον ανώτερο σκοπό να διαφυλάξει την **ειρήνη**. (και ασφαλώς η ελληνική επανάσταση ήταν σοβαρό πρόβλημα σε αυτό του τον ευσεβή πόθο). Επίσης, θεωρώ αξιοσημείωτο ότι μετά την ολοκλήρωση της διδακτορικής του διατριβής, ο Kissinger αναρριχήθηκε σε πολύ σημαντικές θέσεις στις Η.Π.Α. (μέχρι και υπουργός εξωτερικών). Φαίνεται ότι το Πνεύμα του Metternich και της Ιερής συμμαχίας μετενσαρκώνεται στα ιδεώδη της υποτιθέμενης διατήρησης της παγκόσμιας ειρήνης, καθώς οι διεθνείς συμμαχίες θεωρούν- τόσο παλιά με τις γενοκτονίες και τη μικρασιατική καταστροφή, όσο και πιο πρόσφατα στη Βοσνία και αλλού (π.χ. Ιράκ),- ότι το να ορφανέψουν τόσα παιδιά και να ζήσουν τόσο βίαιες σκληρές πολέμου προφανώς δεν είναι τόσο επώδυνο. Είναι, τρόπον τινά, μικρές υποχρεωτικές θυσίες στο βωμό της υποτιθέμενης παγκόσμιας ειρήνης.

Επιπρόσθετα, χρειάζεται να γίνει κατανοητό ότι η πρόσφατη κρίση δεν είναι οικονομική, η οικονομική της πλευρά είναι όπως η κορυφή στο παγόβουνο. Η κρίση είναι σχεδόν με απόλυτο τρόπο βαθιά ατομική. Απομακρυνθήκαμε πολύ από αυτό που είμαστε προορισμένοι ως άνθρωποι. Έγινε μια μαζική εγκατάσταση (σε βαθμό θεοποίησης) πάνω στην ύλη και το ανθρώπινο απαξιώθηκε πλήρως! Και τώρα που η ύλη θα λείψει το ανθρώπινο επανέρχεται στο προσκήνιο. Με τι μέσα όμως ο σύγχρονος άνθρωπος μπορεί να επανακτήσει το ανθρώπινο και να αρκестεί σε αυτό;

Κλείνοντας, αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας που διεξήχθη για λογαριασμό του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και δημοσιεύτηκε πρόσφατα, τα παιδιά σε όλο τον κόσμο υφίστανται ποικίλες μορφές φανεράς ή συγκαλυμμένης βίας σε πληθώρα πλαισίων. Άρα τα θέματα και των φανερών σωματικών παιδικών βασανιστηρίων δεν έχουν λήξει, και μάλιστα, ενδεχομένως σε καμία χώρα στον κόσμο. Κάθε λιγότερο από λεπτό πεθαίνει ένα μωρό, ένα παιδί στη Σομαλία και την κάθε Σομαλία. Ένα παιδί στα πέντε υποσιτίζεται στις ΗΠΑ. Ένα παιδί στην Ελλάδα, το κάθε παιδί, ζει και μεγαλώνει στο προαναγγελθέν και προσχεδιασμένο σκοτάδι μιας ζοφερής 20ετίας. Τα νούμερα είναι φρικιαστικά όταν εναλλάσσονται άνθρωποι - κέρδη - άνθρωποι - κέρδη - άνθρωποι - κέρδη... Οι παιδοκτόνοι «πολιτισμοί», τα «συστήματα», όσο γρηγορότερα χαθούν, τόσο περισσότερα παιδιά θα ζήσουν (Κανέλλη,2011).

Πηγές

- Ανδριώτης Ν. Π. (1974) *Κρυπτοχριστιανικά κείμενα*, Θεσσαλονίκη σσ. 199-290
- Aronowitz, M. (1984) The social and emotional adjustment of immigrant children: A review of the Literature. *International Review of Migration*. 18.237-57.
- Βακαλόπουλος, Α. (1973) *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Δ' τόμος Τουρκοκρατία 1669-1812*: Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του γένους. Ηρόδοτος. Αθήνα.
- Βακαλόπουλος, Α. (2001) *Ο χαρακτήρας των Ελλήνων. Ανιχνεύοντας την εθνική μας Ταυτότητα: έρευνα, πορίσματα, διδάγματα*. Ηρόδοτος. Αθήνα.
- Γκιωνάκης, Νίκος (2007) Το παιδί ως αντικείμενο προστασίας ή υποκείμενο δικαιωμάτων . στο *Κοινωνία και υγεία*, τομ. VI, σελ. 183-193
- De Bonneval, P.-M. Dumas (2000) *Αναγνώριση της νήσου Κρήτης. Μια ανέκδοτη μουσική έκθεση του 1783*. Ρέθυμνο 2000, εκδ. Μίτος, σ. 35,137
- Δετοράκης Θ. Ε., (1988) *Η τουρκοκρατία στην Κρήτη (1669-1898)*. Έκδοση ΤΕΔΚ Κρήτης, της σειράς Κρήτη, Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Β. σ. 354
- Δημαράς Α., (1984) *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Ερμής: Αθήνα, τ.Β', σ.163-166
- Ενεπεκίδης Π. (1965) *Ρήγας - Υψηλάντης - Καποδίστριας Ι, Έρευνα εις τα αρχεία της Αυστρίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Γαλλίας και Ελλάδος* Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
- Erikson, E.(1980) *Identity and the Life cycle*. W.W. Norton & Company.N.Y.
- "Η Αιγιναία", 1831. Εφημερίδα
- Robben, Antonius C. G. M., Suárez-Orozco, Marcelo M. (2000) *Cultures under siege. Collective violence and trauma*. Cambridge University Press
- Huggins, M.K., Haritos-Fatouros, M., Zimbardo, P.G.(2002) *Violence Workers. Police Torturers and Murderers Reconstruct Brazilian Atrocities*. University of California Press. Berkeley
- Ιδρωμένος Α. Μ.(1994) *Ιωάννης Καποδίστριας Κυβερνήτης της Ελλάδος*. Ρηγόπουλος.
- Κανέλλη, Α. (2011) Ριζοσπάστης.
- "Κήρυξ της Αιγίνης", 1947,1948,1950. Εφημερίδα.

- Kissinger, H. (1957) *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812-22*. Boston: Houghton Mifflin. (Kissinger's doctoral dissertation.)
- Κόντογλου, Φ. (1963) *Σημείον Μέγα*. Εκδόσεις Αστέρως.
- Κούκκου, Ε. (2005) *Ιωάννης Καποδίστριας, ο άνθρωπος, ο διπλωμάτης*. 1800-1828. Εκδόσεις Πατάκη
- Krug E.G. et al. (Eds) *World Report on Violence and Health*. Geneva. World Health
- Λεράκης Κ. (1990) *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η εποχή του*. Τήνος.
- McMillen, J.C. (1999) *Better for it: How people benefit from adversity*, *Social Work*, 44, 5, 455–68.
- Μουρέλλος Ι.Δ., (1950) , *Ιστορία της Κρήτης*, Τόμος Β', Δεύτερα Έκδοση, Ηράκλειο Κρήτης σ. 31, 353
- Μπεκατώρος Σ., (2011) *Ιωάννης Πρίγκος, εραστής των βιβλίων, Νέος Λόγιος Ερμής*, τεύχος 1, Ιανουάριος – Απρίλιος 2011
- Νικόδημος, Αγιορείτης. (1799) *Το Νέον Μαρτυρολόγιο*. Βενετία. <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/3/a...02-0000173.tkl>
- Ξηροτύρης, Ι. (1963) *Τα ελληνικά σχολεία κατά την τουρκοκρατία*. Λόγος εκφωνηθείς κατά την 23 Μαρτίου 1963 . Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Μακεδονίας.
- Παπαδάκη Λ. (1992) *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*. Εκδ. Δωδώνη.
- Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1932) *Ιστορία του Ελληνικού έθνους*. Τομ. 5ος ,μέρος Β'. Ελευθερουδάκης.
- Papadopoulos, R.K. (2007) Refugees, trauma and Adversity-Activated Development. *European Journal of Psychotherapy & Counseling*. Special Issue: Refugees and Asylum Seekers. Guest Editors: Rachel Tribe and Andrew Keefe. Volume 9, Issue 3, 2007
- Papadopoulos, R.K. (2000) Psychosocial and Trauma Response in War-Torn Societies: The case of Kosovo. *A matter of shades: Trauma and psychosocial work in Kosovo* in Losi, N (ed) Geneva: IOM.
- Papadopoulos, R.K. (2001) 'Refugees, therapists and trauma: Systemic reflections', *Context: The magazine of the Association for Family Therapy*, 2001, No. 54, April, pp. 5-8. Special issue on Refugees; edited by G. Gorell Barnes and R. K. Papadopoulos.
- Papadopoulos, R.K. (2002) Refugees, home and trauma. In *Therapeutic Care for Refugees. No Place Like Home*, edited by R. K. Papadopoulos. London: Karnac.
- Park, C, Cohen, L.H. and Murch, R (1996) 'Assessment and prediction of stress-related growth', *Journal of Personality*, 64, 71–105.
- Pashley R., (1991) *Travels in Crete*. Cambridge. Article VI. 2 vols. 8vo. Murray, London, σ. 130,131.
- Πεπονάκης Γ. Μ., 1997, *Εξισλαμισμοί και επανευχριστιανισμοί στην Κρήτη (1645-1899)*, Ρέθυμνο σ. 54
- Robben, Antonius C. G. M., Suárez-Orozco, Marcelo M. (2000) *Cultures under siege. Collective violence and trauma*. Cambridge University Press
- Saakvitne, KW, Tennen, H. and Affleck, G. (1998) 'Exploring thriving in the context of clinical trauma theory: Constructivist self-development theory'. *Journal of Social Issues*, 54, 2, 279.
- Σιμόπουλος, Κ. (1987) *Βασανιστήρια και Εξουσία. Από την Ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, το Βυζάντιο και την τουρκοκρατία ως την εποχή μας*. Αθήνα.
- Σιμόπουλος, Κ. (1975) *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα. Δημόσιος και Ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Έκκλησία και οικονομική ζωή από τα περιηγητικά χρονικά*. Τόμος Β', 1700 – 1800. Εκδόσεις Στάχυ.
- Σπανδάγος, Ε., Σπανδάγου, Ρ., Τραυλού, Δ., (1998) *Έλληνες θετικοί επιστήμονες από το 1453 έως το 1821 - Υπότιτλος: Βιογραφικά στοιχεία και εργασίες των Ελλήνων θετικών επιστημόνων από το 1453 έως το 1821*. Αίθρα - Αθήνα

Stinnett, N and DeFrain, J (1985) *Secretsofstrongfamilies*. Boston, MA: Little, Brown,& Co.

Tavistock Clinic Series. Papadopoulos, RK (2004) *Trauma in a systemic perspective: Theoretical, organisational and clinical dimensions*, Paper presented at the XIV Congress of the International Family Therapy Association in Istanbul.

Tec, N (2003) *Resilience and Courage: Women, and men, and the Holocaust*, New Haven, Yale University Press.

Tedeschi, RG and Calhoun, LG (1995) *Trauma and Transformation: Growing in the aftermath of suffering*, New York

Tedeschi, RG, and Calhoun, LG (1996) *The post-traumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma*. Journal of Traumatic Stress, 9, 455–71.

Tedeschi, RG, Park, C and Calhoun, LG (eds) (1998) *Post-traumatic Growth: Theory and research in the aftermath of crisis*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Thompson, S (1985) 'Finding positive meaning in a stressful event and coping' *Basic and Applied Social Psychology*, 6, 279–95.

Tizard, B and Varma, V (2000) *Vulnerability and Resilience*. London: Jessica Kingsley.

Τσίβης, Γ. Δ. (1993) *Χανιά 1252-1940*, εκδ. Γνώση, σ. 116-117,119.

Τσολιάς, Δ. (2011) το κρυφό σχολειό: Αφιέρωμα. Εφημερίδα Παρασκευή +13 (24/3)

United Nations (2006) *U.N Study on Violence against Children* .N.Y.

Walsh, F (1993) *Normal Family Processes*. (second edition). New York: Guilford Press.

Werner, EE and Smith, RS (1992) *Overcoming the odds*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Wolin, S and Wolin, S (1993) *The resilient self*. New York: Villiard Books.

[1] Η τραυματική εμπειρία ορίστηκε ως μια υπερχειλίζουσα έντονη εμπειρία έξω από τη συνηθισμένη διαβάθμιση (DSM IV-TR,2010).

[2] Σύμφωνα με το μεγάλο ψυχολόγο Erikson (1956,1991) η ταυτότητα υποδηλώνει μια έντονη διατήρηση όμοιων στοιχείων μέσα στο ίδιο το άτομο και μια έντονη ανταλλαγή κάποιων στοιχείων με άλλους. Αναθεωρώντας την ιδέα του Erikson, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η ταυτότητα των μεγάλων ομάδων (εθνική ταυτότητα, π.χ. η Ελληνική ή η τουρκική) αναφέρεται στην υποκειμενική εμπειρία εκατομμυρίων ανθρώπων που συνδέονται με μια έντονη αίσθηση ομοιότητας ('persistent sense of sameness'), καθώς ανταλλάσσουν κάποια χαρακτηριστικά με τις ξένες ομάδες (Volkman & Itkowitz,2000).

[3] Ο Πάσσαλος, ένα ευθύ χοντρό ραβδί μακρύ δύο και παραπάνω μέτρα, συνήθως ξύλινο και αιχμηρό στη μια άκρη, έπρεπε να εμπηχθεί στα οπίσθια του θύματος, ακριβώς όπως γίνεται με το σούβλισμα των αρνιών, ε-τσι πού ή αιχμή να βγει κοντά στον αυχένα, πλάι στους ώμους, κάτω από το λαιμό, δίπλα στην κλείδα ή κάπου στο στέρνο. Η δεξιοτεχνία ήταν απαραίτητη για να μη καταστραφούν ζωτικά όργανα και προκληθεί θάνατος κατά τη διάρκεια του βασανισμού. «Έπρεπε να επιζήσει το θύμα για να παραταθεί το μαρτύριό του. Ήταν Τρομοκρατικό μέσο στα χέρια των Οθωμανών αξιωματούχων.

[4] ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ –ΕΦΗΒΩΝ 1) Ο 18χρονος Αγ. Μιχαήλ Πακνανάς, ο κηπουρός (1771), που ανήκε στην ενορία της Παναγίας της Βλασσαρούς, και για τον οποίο υπάρχει και επιγραφή στις στήλες του Ολυμπίου Διός, στην Αθήνα. Χαρακτηριστική του φράση «Δεν τουρκεύω»!. 2) Αγ. Νικόλαος Καρπενησιού, ο παντοπώλης, 15 χρονών (1672) : «Εγώ χριστιανός είμαι και τον Χριστό μου πιστεύω για αληθινό Θεό. Οι τιμές και τα οφίκια που μου τάξεις, δεν μου χρειάζονται. Εγώ τον Χριστό μου δεν αρνούμαι, τον Χριστό πιστεύω, για το όνομα του θα πεθάνω, Τούρκος δεν γίνομαι».

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΡΑΝΤΑ

- η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, τον Διαφωτισμό και την Γνώση

ΑΞΙΟΝΑΣ ΙΙ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΣΤΟΝ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ, ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ, ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΝΩΣΗ

www.academy.edu.gr

Αυτή ήταν η δυναμική απάντηση του νεαρού Νικολάου στον κριτή, όταν με πλεκτάνη προσπάθησαν να τον εξισλαμίσουν. 3) Τέλος, στο σύγγραμμα του Φώτη Κόντογλου (1963) ‘σημείον Μέγα’ αναφέρονται πληροφορίες και ντοκουμέντα για τη νεοφανείσα νεομάρτυρα Αγ. Ειρήνη στη Μυτιλήνη ηλικίας 11 χρονών, κόρη του προεστού της περιοχής (εποχή της άλωσης της Πόλης).